

મોત્યા મૂંઘો ઔસર
(વહાણો સગ્રે)

मोत्यां मूँघो औसर

सुरेन्द्र अंचल

स्वस्ति साहित्य सदन

© सुरेन्द्र अचल

प्रकाशक :

स्वस्ति साहित्य सदन

रानी बाजार, बीकानेर-334001

आवरण हरिप्रकाश त्यागी

संस्करण . पैलो, अक्टूबर 1985

मोल बारह रुपिया मात्र

मुद्रक .

एस० एन० प्रिंटर्स

नवीन शाहदरा, दिल्ली-110032

MOTYAN MOOGHO AUSAR (RAJAASTHANI SHORT STORIES)

SURENDRA ANCHAL

PRICE 12/-

विगत

मोत्या मूधो ओसर	9
हौमलो जीत्या करै	14
जुद्ध रो गिरज	18
राज मादग	23
सुत मरियो हित देस रै	28
मूछाळै सिध री बात	33
विगत—अँकल मचपळियै टाबर री	37
राजमुगट	41
मामै री खिडकी जर बा	45
बुखार भात भात रा	50

मोत्यां मूंघो औसर

मोत्यां मूघो औसर

दूध रा झागा मू घोघोडी चादणी ऊजळवाळी । चादडना री जोन मे जगर मगर करती हुयी 'पीछोळा' री अचपळी लें'रा हिवटें रा तार क्षिण-कारे । पण, आज ओ चाद म्हारा मे'ला मू डोगी क्यू ? चादणी री धोळी घण चादर म्हारा हिवडें री काळी सुवारय री भावनावा ने खलकारती हुपी लागें । क्यू ?

ओ कुबेर रो भण्डार, अं होरा-मोती, मेवाड री माटी मे पसीना सू सीच'र निपजामो हुयी धान, सँग म्हारें मन री सुवारय री नागण पै जाणें थूक रेंया । म्हारी जलग-भौम मन्नं धिक्कारे ।

आज म्हारी मन ओपरो ओपरो क्यू ? जाणें म्हारा रग मे'ला मे लाय लगार र घुवें रा बतूळिया उठ रेंया है । हिचें रा कपाट खोल'र आ क्षिणकार म्हारें रोम रोम मे भाळें री अणी ज्यू चुभें । घणें हेत मू कमायोडो धन, म्हारा मू मूडो मसकौडतो हुयी क्यू लागें ? क्यू ? पण क्यू ?

अं लिछमी । म्हारी इत्ती क्रिया इण भामास्त पै है तो क्यू इण तरें मू सगळी मोहरा, मगळो धन, म्हारें काळजें म ववळिया री सळा बण'र चुभें ? 'क्यू ? क्यू ?

ओ कुण ?

मगळियो भील ? हाया म तीर-कवाण । इण री आग्या सूखाशी ऊजाळो लेवें जाणें — रातीचुट्ट ।

मन्नं इतरी घुर-मूर'र काई देखें ? इण री आख्यां मे इत्ती धिरणा म्हारा मू क्यू ? क्यू ? पण क्यू ?

सिम्प्या रा, वो अलमोजौ बजावती — रामूडो ग्वाळियो, मन्नं देख'र

बाणचन क्यू धम गियो ?

सागै जाणै प्यामर पमरियो हूयी ओ मरनाटो अपणा मँवडू हाथा गू मग्ने हाहाड रैवा हूवे । मै खुद अपने आग सू दसो डरण क्यू लाग्या हू ।

ओह, अकलिय नाय । मेद-पाट रा घणो । मू बुवेर, यजाने रो घणी । होरा-गन्ना, धन-धान गू समापट बोर्डे नै कुपनारना हुया पाटिदर-नाग गिरगो मै । अर म्हारो जनमभोम मवाड भूथ सू कुट्टारने श्रुतार पाग री राटिया अरोगे पण बे भी बन-बिलावडा ले भाजै । माटी रो रुग्नाहो अन्ननिग रो दीवान राणा प्रतापसिध, अर बी रँ भासा री अणी उदास क्यू ?

आहापट री पाटियां मे सिपा री दवाठ री ठीह गिपाटिया री हूवरी हूइयाडू' क्यूतर ? क्यू ? पण क्यू ?

ओ कुण ?

सकरियो ठोली ? अरे, इण रँ हाथा मे होर री जाग्या खडग ? आज अणबोन्वो, नजीक सू क्यूषर निमर गियो ?

यू लागै जाणै बोर्डे म्हारा बाना मे छाने-मीच बेवै क'माया । तू माटी रा चोर । तू घारी समी-जामण न बेच घावै इतो बेईमान, मूजी, मपोडियो । मेवाड री इज्जत नै डस रैयो ।

ओह । मेवाड री माटी । मग्ने छिमा वरदै । म्हारै हिवडै म बाळी नागण, सुवारय रो गदठो पाणो है । सागै-सागै मू देस रो गहार । माटी री लाज दुममणा रँ हाथ बिक रैयी अर मू इण यजाने नै गुळीची मार'र बैठयो हुमी नाग-तिरसो भामो ।

भामा सा । जाम । नीदडसी निवार । ओ धन, ओ जीवन, ओ जोबन, पारो को है नी । जामण रो हेलो सुण । मै माटी रा जाया माटी मे मिल जासी । ओ ससार चौसर री बाजी, साझ पडथा उठ जासी । धन-धाम अर जाम न रहसी, करघा वाम रह जासी ।

भामा । मरणो अवस है तो जलमभीम री खातर मरस्या । बी रो धन बी रँ भेंट करस्या । मिनघ रँ तडफा तोडथा काई हुवै—बिघाता रा लेख नी टळै । आज म्हारै हिवडै रा बजर-बिवाड भरमराट कर'र खुल गिया । इणा गिगनार मे'ला मे लाय लागै, जिका मे जलमभीम री बरबादी रो

पुवो घुटीज रेयो है । इण जीवन नै धिक्कार है । फिट है । थूऽऽ । भामासा तन्नै थूऽऽ ।

ओ मोत्या मूधो ओसर । उठ । मेवाड रो लाज बचावण मे चूकै मती ना । महाराणा प्रतापसिंघ रो रिण चुकावण रो सम है । भामा, मुण सर्क तो मुण । मेवाड रो माटी रो कण-कण कँवे है—“भायड एहडा पूत जण जेहडा राणा प्रताप ।”

उठ । आ ताराळी रात तन्नै गैल बतासी । ओ चादडलो सागै-सागै दखाळा करतो पीचासी । उठ । भामा उठ ।

भामो सेठ पोछोळा री पाळ सू ह्वेसी कानो टुरियो । आभै तारा मुळवण लाग्या । हालो सगळा हासो । हिये रो मेल धो'र गदली काया नै उजलाणी हुवै तो ओ ओसर । हा, ओ ओसर—मोत्या मूधो ।

घर मजला—घर कूचा ।

पूरापूर गाडिया, ऊग अर घोडा पै मुहरा री थैलिया । बटाऊ भामो चाल्यो ।

‘ओ कुण ? मगळियो भील ? क्यू ? अवै इण कुटैम रा क्यू ?’

‘ओ खजानो सिध सेठा ?’

‘गंगाजी म पवितर होवण नै । महाराणा रै चरणा मे माटी रो मोल चुकावण नै ।’

“धिन धिन है भामासा । इण भीके नाम नी आवेला तो ओ धन, नद नाम आसी ? मू भी थारी चाकरी म सागै ।”

माटी सीदी सीदी महक सू सुवागत करै । आडाकळ रो घाटिया गैल बतावै । घर मजला—घर कूचा । बटाऊ भामो चाल्यो जावै ।

“आ कुण ? सवरियो डोली ? अवै, इण टैम रा ? अर इत्ती कहावण ।”

‘आ बाळद सिध सेठा ?’

“नुवै सूरज री उगाळी सारु । दाता रै सवा मण रै भाले री चिलक मे चार चाद लगावण नै ।”

“रग है भामासा । मू बिहद बाचतो सागै चालू ।”

घर मजला—घर कूचा ।

‘आ कुण ग्यारसिमो सादू ? पगै सागू ?’

“आ कूच सिध जिजमान ?”

“सीव पै सियाळचा घणा हुकावै रै ग्यारसिया भाई ! सिंधा री दवाळ जगावण साह !”

“जुग-जुग जीवो सेठा ! भू जातरा रा कुसल मतर बाचू ! थारो हिवडो देस री सुतन्तरता रै इमरत मू गलगच्च रैवै । धू मेवाड मे तारा रै ज्यू चिलकैला । थारो मिनख-जमारो मुघर गियो भामा । रग है ।”

विधाता तूठै जद आछा दिन पाछा बावडै ।

पावण्डा, पावण्डा मारग बटै । आढावळ री घाटिया, झरतोडा झरणा, चढ़ाव उतार, बळदा रै गळै, टबोरा री टणकारा, गाडिया री बड घू • । बघती जावै ।

घर मजला—घर कूधा ।

चादणी धिरक धिरक नाचै । रखडै रै पत्ता मू झाक-झाक'र जावती बाळद नै निरखै । माटी मू आख मिचाणी रमै अर भामासा रै मारग री जोत बड़ा'र मुळकै, पुळकै, बिलकै ।

मजला पूग्या, बाळद थमगी । बळदा अर टोरडा री टणकारा मू दाता सावचेत हुया । आढावळ जाग्यो ।

“भामासा रो मुजरो । दाता नै चाकरी निछरावळ ।”

“सेठा ? इण कुटैम रा ? इण काकड मे । इण घणघोर रोही म ? अर इत्ती गाडिया, इतणा टोरडा, घोडा ?”

‘अन्नदाता । अर्वालिग रा दीवान । हिन्दुवाणी मूरज । म्हारै हिवडै री फुफकारती सुवारघ री नागण आज मरगी । पापा री छिमा मागण, अर जलमभौम रा रिण चुकावण नै हाजिर हुयो हू । सगळो धन घाम, हीरा मोती, गेहू, मक्की, माटी रै अरपण । दाता रै चरणा मे निछरावळ । झुझारा नै रोटी दो, दानगी चुकावो । गाळो साभो । मूछा ताण'र हुकावो जिण मू अक्बर मूतो औजकै, जाण सिराणै सांप ।”

रग है भामासा ! मेवाड रा सपूत । मावन रो घुण्य अधारो म्हारी आख्या रै सामे घुमड रैयो हो । म्हारा मारग मे अभावा रो अणूतो ईज काळो भाखर आय ऊम गियो । पण पै म्हारी सै अवटाय्या रो जबाब ले'र आया हो । विधाता तूछ तो आछा दिन पाछा बावड गिया है ।

ओ धन भेवाड री मरतोडी मुतन्तरता रें साह सरजीवण-बूटी सिरसो
काम सारमी । तू साप्रत दानवीर वर्ण है ।

अब आसावा री बिरणा चिलकी है तो नुबें मूरज री उगाळी भी
होसी ।

“मगळिया । जेज बिण री । पेट री साथ बुझावण सारु भटवता
हुया धारा भील सरदारा नै भेळा कर ।”

‘सकरिया । भटवता झुझारा नै नगारें रें डकै सू बुला । जलमभीम
रो अमर सुत भामासा, नुबें मूरज री बिरणा बाट रैंयो है ।”

धीऽऽऽड, बडऽऽधीऽऽ । नगारा घरणाया ।

आडावळ रें घाटै सिध दडूकै । चादणी रात गजनामण-सी मदमाती,
अळसाती भाथूणें पगत्या उतरै । बड रें रुख पै बैठपोडा कूवडा—कुक्कडूऽऽ
कूऽऽ वरता हुया नुवा सूरज री उगाळी रा समचार, आये सू आये पोचावण
साग्या—

कुक्कडूऽऽ कूऽऽ । कुक्कडूऽऽ कूऽऽ ।

ग्यारसियो साहू सूरजजी नै जळ चढावतो हुयो मत्र बाचै—

जो दृढ राखै धर्म की,

तिहि राखै करतार ।

होसलो जीत्या करे

जुद्ध सू धिरणा करणाळा नै भी बंदी-बंदाम जुद्ध अवे करज रे रूप मे करणो पड़े । महाभारत रे जुद्ध मे पाण्डव नी चावता हुया भी ग्याव रे सार लडिया ।

फूल्योडी सिंझा सुचेतगढ रे छावणी पै झार्क । जम्मू-स्यालकोट रे राजमारग पै आ छावणी सुख रे सास सेवे । अक-अक टाळवो जवान, ह्विहै मे देस रे खातर मरण रो बोड अणूतो, झूझण रो उमाव अणूतो ।

साच नै भाा करै, जेडे झूठ नै मजहब रे रग सू रगरे पडोसी भाई पाकिस्तान रा सत्ताधारी जुद्ध रा ताखडा तोड़े । उणा नै पेटनटका जेट सेबरजेट, स्टार-फाइदसं अर मिनी नापाम बमा, जेडा अस्पृश-सस्तरा पै घणो मुर्मज । पण, हथियार नी जीत्या करै, होसलो जीतै ।

अक छोटी छोटी मूछाळो रिगोड मोटधार अपणै घर कागद लिखतो हुयो सोचै । सुचेतगढ रे आ छावणी निसक डूबते मूरज रे सीली छाप मे किलोळा करै । बो कागद मे तारीख लिखी—आठ मितम्बर उन्नीम सौ पैसठ । आगै लिखण रे गतागम को पड़े नी । किण नै लिखू ? पाती उडी-कती मरवण नै, मायन नै बाळगोठिया असारन नै, मोवनिमा नै, मनोरिया नै । पण लिखू काई ? मै कोई अेडी लिखणजोग करज तो मारिया ई नी । राजस्थान रे म्हारो तातो लोई नाडिया मे हिवोळा खावे, ऊकळै, पण उण रो रग दिखावण रो औसर तो आयो ई नी ? हे चामुण्डा माई । हे थजमेरवाळै राजा । अेडो औसर बंद आसी ?

सूरज रे केसरिया-किरणा बी रे होसले नै निमस्वार करती हुई आयूण डूबी । अेक कागळो नीम रे ढाळी पै आय बैठघो, अर काव-काव

रं। ओ काकरी उठा'र उण पै फँकी। इत्ता मे खटाखट करतो हुयो अक
जवान उण रै सामे आ'र ऊओ हुयो अर बोल्यो, "सलाम अयूब भाई।"

"मालेकम सलाम। कीकर आवणो हुयो ? अबै ? ईं टैम रा ?"

'आपने कमाडिंग-अफसर मा'व याद फुरमावै ! अबै ! ई ज घडी !
पधारो।"

कागद उठे ई मेल्यो, बी पै भाटं रो बोझ घर'र द्हीर हुई गियो।

वायरलेस पै बैठघोडो अफसर माथी उठा'र थोडी जेज उण रो उणि-
मारो देख'र बोल्यो—"रिसालदार अयूब। टेम आ पूगी। सम्भलणै रो
औमर भी अबै को है नी। ममाचार है'ब, पाक रा पैटनटैका रो दल आपा
रै नजीक आ पूगी है।"

आटपा मे अणूती चिल्लक पळकी। भुजावा फडकी। मनचीत्यो हुयो।

'सा'ब। अल्ला-ताला जेज सू मुणी, पण सुणी जहर। हुकम हुवै तो
पैटनटैका सू टकरा'र देखू। जलमभोम पै मर मिटणै रो ओ मूघामोलो
औसर आयो।"

"अयूब। थारै पै मनै पूरो विस्वास है। अबै आप री मूझवूझ मू,
टाळवा जवान लेर देस रै नमय रो करज उतारो।"

'फौजी सँग टाळवा ई ज हुवै। हुकुम री जेज है।"

'कूच करी। थारी मदत, आर्मै सू नेट अर हटर जहाज करैरा।
पाछे मू पैदल सेना भी पूग जासी।"

"पैटनटैका रो विनाम कर दूला, जूना खेडा उखाड दूला।"

देस पै मर मिटणे रा बोडीला मूछाला री टुकडी दुसमणां रै समन्दर
रो बिलो-बणो करण नै धकै बघी।

आर्मै-सामै होवण म जेज को लागी नी। दुसमण रा पैटनटैका सू गोळा
रो बिरावा होवण लागी। गोळा छूटै, जमी फाड'र घसै, धुवा अर धूड रा
बादल उठै।

हवलदार अब्दुल हमीद जवावी गोळा दागण नै उतावळो हुयो पण
अयूब बरजर कैयो, "जोस म होस नी खोवणो। छानामाना बचता हुया
बदता रैवण मे ई ज सार है। नजीक पाँचर चीतै रै ज्यू नटाटूट हमलो
करस्या। मू अक भी गोळो खाली नी जावैला। मरणो तो है ही, पण,

अजन हूम्यारी सू लडणो चावै !

साथी जमाल आभे पै देख'र बोम्पो, 'जनाव अयूब सा'ब । दुसमणा रा जट अर स्टार-फाइटमें चीला रै ज्यू झपाटा मारण साम्या है ।"

"मामे देख'र आगै बघो । उपां नै तो आपा रां हटर अर नेट निपटना रैई । हां, थोडा जीवणे हाथ कानी मुड'र बघो । नचीता रेवो । दुसमण आपा रा धीरज नै देख'र बिह गिया है । बचन-बचन होय र गोळा ग्हाघ रैया है । अक भी निमाणो सही नही है । अजै जीत आगा री है ।" हां 'अवै ठीक जाग्या आयगी—फायर ।"

अर पेला वार अेहो सघियोडो हुयो ब' पैंटनटैंक भवक सू आग पवट लीवी । अजेज कूजो गोळो अट्टुल हमीद रो उडियो अर कूजै पैंटन रा पुरजा-पुरजा गिण लिया ।

'मावास ! जमान, उटी नै नी । बखतरवद-गाडी सू सीधो नी टक्-रावणो ।"

'टक्-रावण हो सा'ब । मन्ने जादा सगर नी रै सवै । बखतरवद-गाडी सू आपा रा जवान हिचक रैया है । 'या परवर दिगार...'—अर बखतरवद गाडी रै आगै सोय गियो । गाडी उण री छाती पै चढ़गी । पण, अक भमकी उठ'र धुवै रै मुझारै रै सागै घडाम-घडाम—गाडी री किरवा, दो-दो, तीन-तीन फलाग पै जाम बिगरी ।

"रग है जमाल । कर गियो कमात । हां अवै डावै हाथ सू बघो । जवाना, भरत तो सिध रा दात गिणतो, आपा पैंटनटैंका रा पुरजा गिण-स्मा । ओ तो कागज री नावा है ।"

'हिन्दुस्तान ।"

"जिन्दाबाद ।"

अर, तो, अक पैंटनटैंक रो ड्राइवर तो टैंक छोड'र भाग छूटो । पडै, उठै अर फेर भागै । वो नै मारण रो गतागूम को पडैनी ।

मैदान सफाचट्ट । आभे मे उडता हुया जेटा अर नेटा रा भरणाटा भी मुणीजै नी ।

इण मणचीनी, अणूठी जीत रै मद सू रिसालदार अयूब अपणै साथीडा नै भर निजर देखै । सगळा री आख्या मे चमक ।

उम्मान केवण लाग्यो, "सा'व! इण पैटनटैक पै असवार हो'र कमांडिंग सा व नै सिलाम कराला । म्हे स्टार्ट करणो जाणू हू । हुकुम हुवै ।"

अर उण अजूवै लोहै रै दैत्य, पैटन पै असवार मददकिया जोधावा री टोळी, जीत रा नारा सगावतो हुई बहीर हुई ।

भारत भर रा साठ बिरोड नागरिका रै कण्ठा सू गूज्यो—भारतीय अयूव । जिन्दाबाद ।

कमांडिंग आफिसर अयूव नै छाती मू चेप लियो । ' धन्य है अयूव । अणूता अणूता अस्तर-सस्तर तो दूजा देम उधार दे सवै, एण थारै जेडो हौसलो कुण देवै । फोजा नो जीत्या करै हौसलो जीतै । 'ओ लै, थारो अधूरो नित्यादो बागद ।' "अवै पूरो कर'र घर भेज ।"

वो अवै उण कागद नै पूरो करण बैठयो । —वालिद सा'व, आपरै नाव पै च्यार घाद लगाया है । आसीम । 'आपरो बेटो' "अयूव ।

वो पैटनटैक जिको नौहत्या सिघ री तरै गरजतो हुयो लडण नै आयो, अवै बितनी री नाई दिली रै लालकिल्लै मे माधो नीचो कर'र पडियो है, जिणनै नै साखू सोम देखण नै आवै ।

जुद्ध रो गिरज

जुद्ध रो गिरज पाखड़ा फँता / महरायो ।

माहा दिन आबै जद जुद्ध मई । पण मिनपणै रा साना नै मुड करण
साना जुद्ध रो अेरण भी बदे-बदास घघक्णो चारै ।

नगारा घरणाया—घड्ड घड्ड जागै आभै इन्दर घड्डूँ ।

रणभेरी बाजण तानी तुनड्डूँ तड्डूँ ।

अजात शत्रु रो सेना उपगतै ममन्दर रो नाई नगारा पडपडावती
आभै म धूड रा बादळ उजवती बैसाली नगरी पै बड़ आई ।

बैसाली नगरी इतिमास रै पाना म अक चावो नाम । ममै रो बात
बिघना रै हाथ । राजसभा जनता रै बुझ्योई पचा रै हाथा म ही । आ
भारत रो स्यात पै ली गणतन्त्र हा । मारैती मिनप राजमद रै गुमज म
आवसियौडा । हुवाठ अर शोपण न्यारी । दोन्यू पाटा रै बिचाळै जनता
पज्योडी ।

पण सवट रो तरवार माभै सटवती दग —मै सावचत । सुनन्तरता
नै सवट म पड़ी हुयी जाण बैसाली रो सगळी तरवारा अर तीर बैरपा सू
झूझण नै तणग्या । अहिरण पै ठणरा पड़ण लाग्या । भाला तीखा होवण
लाग्या ।

उण दिना पूरै उछरी भारत म बौद्ध धम रो प्रभाव दिन दूणो रात
चौगुणी बघ रैयो ।

बैगात्री नगरकोट रै नजीक ही बौद्ध भिखुवां रो अक मठ हो ।
इण मठ रो देख रेख गुरु कुमारगुप्त करै हा । कुमारगुप्त अजात शत्रु
रै सनापति किशोरगुप्त रो मा जायो छोटो भाई । वो धणा बरसा पैती,

वैसाली मे बाय'र बासो लियो । अत्रै अेक मानैती नागरिक अर मानैती धर्म गुरवा मे गिणीजै ।

वैसाली रो जन-परिपद रो समाचार भिक्खुवर कुमारगुप्त कन पूगी—
आपनै अरदास है क सगळा भिक्खुवा रै सागै आप सघाराम (मठ) छोड'र
किनै म पधार जावौ । जुद्ध रो जाग्या जुद्ध बरणी पडसो ।

"जुद्ध हिंसा रो प्रतीक गिणीजै ।"

'पण, कदै कदाम अहिंसा रो रक्षा करण सारु जुद्ध धर्म बण जाया
करै ।'

पण, भिक्खुवा ने जलम-भरण रो काई मोह ?

भिक्खुवा रो धरम न्यारो अर विचार न्यारा तो दूजो कानी क्षत्रिया
रो धरम न्यारो अर विचार न्यारा ।

भिक्खुवा निस्सै करियो क आज हिंसा नै सिक्सा देवणी है, क अहिंसा
भी कायर नी हुवै, कमजोर नी हुवै । इण वास्तै मठ नी छोडा—अहिंसा
परमो धर्म ।

बुद्धम् शरणम् गच्छामी ।

धर्मम् शरणम् गच्छामी ।

सधम् शरणम् गच्छामी ।

पण, ओ जुद्ध रो गिरज सा मडरावतो हुयौ आभै सू घरणी मायै
उतरण लाग्यो • उतरण लाग्यो—उतर ईज गियो ।

घड्ड घड्ड घड्ड । नगारा घड्डू किया ।

तुतडूऽऽ तूऽऽ तुतडूऽऽ तूऽऽ । विगुल बाजै ।

दोन्यू बानी फौजा रा समन्दर उफर्यै हुए • हरर । अठीनै अजात
शत्रु रो सेना रा अजगर फूफाड करै तो उठीनै वैसाली रै बाळक, बूडा अर
भोटधारा रो भुरजाळी भुजावा पडकै ।

मठ मू भिक्खुवा रो टोळी निक्की अर दोन्यू समन्दरा रै विचाळै
बाय र ऊभगी ।

• बुद्धम् शरणम् गच्छामी ।

धर्मम् शरणम् गच्छामी ।•

अजात शत्रु रो सेनापति निशोरगुप्त ई नुवी अणूती बाघा नै देव'र

झुलझा'र आनै बघियो । भिक्खुवा सू अरज करी, “म्हा आप पै सस्तर नी उठावणो चावा । भिक्खुवा अर जोधावा रा मारग न्यारा-न्यारा हुवै ! बानै अण-दूजे रे मारग म नी आवणो चाहोजै ! जुद्ध री जाग्या जुद्ध ई ज सोमै ! आप मठ मे पधारो अर म्हानै सङ्ग दो ।”

वैसाती रा सेनापति भी अरज करी—“भिक्खुवर तदागत रो धर्म पायरा रो धर्म कोनी । म्हा इण भान वैरी आगळ आत्म-समर्पण नी कर सका । वैसाती मे ई आग है । मुतन्तरता रो पाणी हात ताई मरियो नी है । आप मठ मे पधारो अर म्हानै मारग दिरावो । दुस्मणा सू सङ्ग दवो ।”

फरफरातै धवळ उत्तरीय नै बाधै पै घर'र भिक्खु कुमारगुप्त मुळक'र बह्यो, ‘मम्नै राजनीति सू कोई मेणी-देणी नी है हू तो अहिंसा रै इमरत सू हिंसा रो हिरदो बदळणी चावू । म्हारी सो केवणी है, क पर-सन्तरता सू बडो कोई पाप नी ।’ • झटकै सूपळट'र भिक्खु आपरै बडै भाई सेनापति किसोरगुप्त सू बह्यो “सेनापति ! हिंसा रो जीत छोळलो हुवै । इण नासवान काया नै नी पण, अजर-अमर आत्मा नै जीतो ।”

वैसाती री सेना मे धीर-हाथ हुई, “म्हे प्राणा नै निछरावर करता हुया मुतन्तरता री रक्षा करस्या । म्हारी रगत वैसाती-गणराज्य रै माथै पै थुकू रो तिलक वण'र चिलकसी । पूज्य भिक्खुवर मारग दधो ! म्हानै साधू-हत्या रै कलक सू बचाओ ।”

दूजै कानी सेनापति किसोरगुप्त नै अक उत्तरै अर अक चडै । वो आपरै घोडै री पीठ सू उचक'र हाथ मे तलवार नचावतो हुयो हाकळ करी—कुमार गुप्त ! म्हा रो सगो भाई हुयर म्हारे फरज म रोडो मत बण । हट जा ।”

जुद्ध रो गिरज जोर सू पाखडा फडफडाया ।

अक तीर सुसाड करतो हुयो सेनापति रै बान सू टकरावतो हुयो नीसरग्यो ।

वम...जाणी वासदो मे धो टुळधो ।

आगे बढो ।

हिणाया । हाथी चिंघाड़या । तीर सरर ..सरर सूसाड करे । वावन भैरू,
चौसठ जोगनिया खप्पर माड'र आय ऊभा ।

आभै सू आग बरसण सागी ।

दिवाळे ऊभी साधुवा री जमात । अक-अक करनै घरणी माधै गुड-
कण सागग्या ।

अर सूरजजी अेव पल रघ रोक'र देखण साम्या । हवा री सास
दकगी । घरती री घडकण यमगी ।

अचाणचक येक अणूतो बीतक हुयो ।

वैसाली री मेना हथियार म्हाख दिया अर ऊमगी ।—म्हा साधुवा री
हत्या री पाप नी ओढा ।”

दूजी बानी किसोरगुप्त री हुक्म हुयो—जुद्ध रोक दो । निहत्या
साधुवा री हत्या सू तो हथियार म्हाखणा मजूर ।”

किसोरगुप्त 'तडाक' करता तरवार रा दो टूक करनै आगी फेंक
दीवी । दीड'र घायल भिक्खु कुमारगुप्त नै काधै पै उठा लियो ।

कुमारगुप्त रै बाना मे तरवारा री टकराहट अर तीरा री सूसाड
बन्द हुवी तो बी रै मूण्डे सू बोल फूटया—तथागत री जै ।”

ध्याव दिसावा गूजी—“तथागत री जै ।”

“कुमारगुप्त री जै ।”

जुद्ध रै गिरज रा दोन्यू पायडा काट नाय्या । समै री तलवार विणनै
छाडै ? छून सू लतापत भिक्खु कुमारगुप्त रै होठा पै जीत री मुळक
भिरवी । बाटयो, “भनै सघाराम (मठ) मे पुगाय दो । पासलिया म तीर रो
घाव हुयो है । मै उठै ई ज सरीर छोडणी चावू ।”

सेनापति निसोरगुप्त बी नै आप री भुजावा पै झेल्यो अर उण रै
सारै लाखू मानखा री भी भीड चाली । सगळा अहिंसा रै पारस सू सोना
वण'र वर-भाव भूत्मा हुया सागै-सागै चालै ।

आभी गूजै...घरती घरणावै—

बुद्धम् शरणम् गच्छामी !

गधम् शरणम् गच्छामी !

धर्मम् शरणम् गच्छामी !

22 मोत्या मूघो औसर

अर, हुवा री थम्योडी सास पाछी चालण चाली । घरती री रबयोडी घटवण पाछी नावडी । समय रो रय—घर मजला, घर कूचा, चाल्यो जावै, चाल्यो जावै ।

अर, जुद्ध रो गिरज बटघोडी पाखा घरती पर पडघो हुयो तडफडै ।

राज-मारग

आसोज नै जावणो हो, अर कानी नै लागणो हो, जकौ लाग गियो । समै रा घुडला नै रोके, ओही किण री जिनात । दीवाळी 'कू कू' रा पगल्या माइती नजीक आ पूगी । घर-घर, गाव-गाव, गल्ली-चौवारै बी री अगवाणी री तियारी होवण लागी । घर निपीज-पुतीज रैया है । गैरु अर खडिया रा माइणा महीजण लाग गिया । बगला, घोळा-धव्य बुगला-भगत वण रैया है । पायडा फैला र अबै उडै, अबै उडै । सोपडिया री टूटी फूटी भीत्या रै कारी-कुटका लागवा लाग्या । पण, गोपाळ बाबू रो बूढो घर टुकुर टुकुर संगी री तियारिया नै निरस्त-परछ रैयो है । दूजै घरा जैडी, साफ सफाई, रेल-वेल, माइणा, साज-सज्जा उण मे क्यू नी ? दूजै घरा मे तो लिछमी छम-छमा-छम करती आवती-जावती रैवै, पण, गोपाळ बाबू रै घर सामै तो बा जाणै झार्क ई नी ।

गोपाळजी सुरसत रा पुजारी है । लेखक है । दिवला रै ज्यू तिल-निल बळणौ, पण समाज मे इन्याव अर सोसण रै घणघोर अधारा मू झूझ'र मिनख पणा री जोत जागनी राखणी, इण सारु अपनी भावनावा अर विचार रा तेज विरोधर पूरता रैवै ।

। गोपाळजी नै सारुलै मडनै प्रकाशक सू अेक उपन्यास रा पांच सौ रिपिया मिल्या हा ।

पूरै अडाई बरसा सू रात-दिन अेक कर'र ओ उपन्यास लिखीज्यो, पण प्रकाशक नै तो सन्ची कथावा जैडी अर जासूसी, रहस-रोमाच री पोथिया पसन्द हुवै । इण देस रो ओ दुर्भाग है क' जकौ साहित री 'क, का' रो पून ई नी जाणै वै तो प्रकाशक बण्योडा है, अर जो साहित रा लिखारु,

है वं उणा री परिक्रमा लगा रैया है। साहित रै उपन्यासा री जमारो कंठ ! आखर अंक नुबो प्रकासक घणौ सोच-विचार कर'र इण उपन्यास नै छापण री हीमत करी, अर गोपाल बाबू न पाच सौ रिपिया भित्या।

पसारी री रोज दिनुगै री उगाई सू तग आ'र दो सौ रिपिया तो उण नै चुकाया। कपड़े री कमी है कारण जोड़ाघत पी'र नी जा सकी, बी रै अंक ओढ़णो घाघरो बनावणौ जरूरी हो गियो।

बैलू रै डाडा मे ऊन्दरा निसक दोड भाग करै, कबड्डी रमै, जाणै बी जाग्या रा पट्टी उणा रै नावै मड़घाड़ी हुवै। परसू दो ऊन्दरा थडिया करता दवात नै पटक'र फोड दीवी। स्याही, पैत, कागद रै सागै-सागै अनाज, दाळा, लूण मिरच, मसासा ही घर मे जरूरी सावणा पडमी। खरच रा सैकड़ू गैला।

दिल्ली री साची कानिया री पत्र-पत्रिकावा बा री माग तो करती, पण गोपाल बाबू ओड़ी चोरी अपराध, प्रेम सेक्स री ओछी कथावा लिखणी अधरम समझता।

हम चुगसी तो मोती ई चुगसी नी तो लघण करसी। साहित, अधारै मे भटकणिया मिनखा नै गैली बनावण सारू दिवली री उजास होवै। पण, समै री थप्पड आ'र हिमालौ घुराघुर गळ जावै—आढाबळ री चोटिया घिस घिस'र छोटी हुयगी, सेरसाह मूरी जैडा गडरिया रै माभै पातसाही री ताज सजावणौ अर साहजहा जैडा पातसा नै, बेटा रै हाथा जेल री ताडिया म बुढापो बीतावणौ—अै संग समै री खेल है। तो छोटे-बड़े मिनखा री कोई जिनान जबी समै सू नी झुकै। गोपाल बाबू भी अंक सस्तो उपन्यास लिखणै री निस्चै नियो। अंक प्रकासक छापणै री भरोसो भी दिरायो।

जद गोपाल बाबू दसमी रा इम्त्यान मे पास हुया जद ई बा रै काकोका बोसीस कर'र पटवारी री नौकरी दिरवा दीवी। काकोसा तैसीनदार रहैता। नेतावा अर अपसरसू भी चौखी जाण-पंचाण राखता। अठारवो साल उतर रयो हो। पौसाळ म काणी री होडाहोड मे लगोलग दो बरसा ताई उणा री काणी पैलो इनाम लेवती रैयी ही। बा री लगन

तो साहित सू पक्कायत लाग्योडी, पटवारपणा री क्षिब-क्षिब क्यू कर जचती ?

भावनावा रा बतूळिया ने कुण बाधेर राख सकै । वै तो नोकरी छाड-छाड'र अेक छोटे अखवार मे काम करण लाग गया पण, उठै भी जम नौ सकिया ।

दीवाळी आ पूगी । बम सू बम अेक दो दिवळा तो घर रै वारै टिमटिमावणा ई चावै । यू तो गोपाळ जी री कोठरी मे तो अेक दिवरी बळती ई रैवै । जिण रै उजास मे गोपाळ बाबू लिखता हुया निजर आवै ।

प्रकासक उतावळ कर रैवा क' दीवाळी तई पोघी तियार कर'र भेजो । प्रकासक री बतायोडी बाता नै गृथ'र उपन्यास लिखणै रै ओछै बाम सू वा री आत्मा कुरळाट तो करती, घुतकारती, पण गरत री गरज मू आत्मा नै मार'र लिखवा मे जुट गया । वी पोघी सू दो-तीन सौ रिपिया हाथ लाग-सौ, जिण सू तिवार मन आसी, घर री लिछमी अर आपणै वास्तै दो चार कपडा भी बण जाती ।

लेखकां रो हठ जग चावो । लिखणोईज उणा रो जीवन । घरवाळी साण कित्ती बार चाय उकाळ'र साई, पण पडी-पडी सीळी पडगी । पाछी उवाळै, अर लाई । अन्त मे उण रात वा चाय छ बार उकाळ'र काळी जैर होयगी, तो वारै फेंवणी ज पडी । पण, गोपाळजी री समाधी नी टूटी । जोडापत खोज'र बलम ई ज घामली । जद कठैई अेक कप चाय पीवी ।

चिमनी रो तेल जवाब दे बैठघो । रात री वारै बज रैयो । माथे म चक्कर आवण लाग्या । जोडापत खुलै मे सिबुड'र बैठी । आधी मृती आधी जार्ग । अधारो, बमरै मे पसर गियो । बाजार भी बन्द, सै गाव निमक नीद रा समन्दर मे डूबयोडी । थोडी-ताळ सोब'र पत्नी मू अरदास करी, "ये जाओ तो, थोडाक तेल पटीस रा मारात्र मू भरवा लाओ ।"

जोडापत लिछमी खोज'र बोली, "अवै तो सोजाथी'सा । सरीर रो भी सो ध्यान राखो । इत्ती रात धुणवै भर तेल रै माथ पडोमिया नी जगावणी आठो नौ लागै ।"

आधिर अवै नीद सेवण रो निश्चै ह्यो ।

सामेसाम बीपल री हाळिया पखेरु चंचावा लाग्या । अलारक रो

बूबडो “बुबडू ऽऽ कू ऽऽ” बोल्थो तो अगूणै भाघ-पाटी । सूरजजी झाबया । पण गोपाळ बाबू खरटा खैचता हुया मूता हा । लिछमी उठी । तगारी में गेहूँ ले’र पडोसण रै घरा पीसवा नै चाली । आटो ले’र पाछी बावडी तो गोपाळ बाबू ने जगावा लागी । हाथ लगायो तो डील तबै रै ज्यू गरम । बुखार धधकै । बा घबरा’र जगायो, “आप सा । आप सा । आट्या खोलो । याने तो बुखार है, अरे बाप जी रे । इत्तो गरम है डील ।”

लिछमी चीखणो चावती, पण चीख नी सपी । बण्ड रुध गियो । आट्या गळगळी हुयगी ।

“ ।” कोई पडुत्तर नी ।

“सुणो जी, आट्या तो खोलो । उपन्यास नी लिखणो है काई ?”

घी री आट्या सून गरम-गरम दो आमुवा री बूदा टप् टप् गोपाळ बाबू रै गासा पै जाय टपकी । आट्या खुली, पण सगळो डील जाणै झबडीज गियो होवै । सरघा ई ज नी ।

“अरे राम जो ऽऽ । म्हारो डील तो पावयोई फोई रै ज्यू दुख रैयो है ।

अरे घारी आट्या में आसूटा क्यू ?...बावळी, तू नचीती रै । ओ उपन्यास पूरो हुवैला तो तो म्हारो इलाज भी रहै जासी, अर चाय, गेहूँ, दाळ रो बन्दावस्त ही हो जासी । दीवाळी रै दिन घर रै आगणै दो-चार दिवळा टिमटिमासी ।”

आसा री सक्ति मू बै उठ बैठया । जेव मे घणा दिना सून पडी मलेरिया री गोळी गळ्या में गिटकी अर कनम साभ सीवी ।

अेक’ दो तीन .., दिन जावतै काई जैज लागै ।

चौदस ।

डाकियो आयो । प्रवासक उपन्यास री तै-सुदा रकम भेजणै री जाग्या पाण्डूनिपि पाछी लौटा दीवी । सुझाव दियो’क थोडो सोक ओजू रोमान्टिक बना दिरावो । नायिका नै दो-चार जाम्या चूमता हुया बता दिरावो । नायक मून विरोधिया री आपस री लड़ाई रा दो-तीन पाना ओजू जोड’र अेक-दो रा छून करवा दिरावो—पछेछाप देस्या । अेडो ऊची रचनावा आजकाल कुण पढै ?”

चारुमेर जगमग करता दिवळा जाग उठया । जाणै घरती पै आभै

रा नवलख दिवला पावणा हुवै । गोपाळ बाबू रै काळजै मे भी अक लौ बळ रैयो है । घप ..घप ..घू...घू...। यू तो सुरसत रा भुजारा रै मन मे रात-दिन अक जोन जागती रैवै । जिण सू वा री कलम चालै, पण आज जो आग गोपाळ बाबू रै मन मे जागी, वा स्वाभिमान री आग है । अपमान सू घायल ।

उपन्यास हाथ मे ले'र उठ खड़ा हुया । अक दिवलो घर री पोळ मे अघारा सू झूझ रैयो हो । उण रै नजोक पूगा । कापती लौ ने अकटक देखन लाग्या । उपन्यास रो खूणो लौ रै नजोक सेग्या !

‘गोपाळ बाबू ॐ ॥’

ठाकियो ठाकी आवाज मे नाव पूछ'र अक तार हाथ मे पकड़ा गियो ! तार बाच्यो ।

बाच-बाच फेर बाच्यो । विश्वास नी हुयो । सुरसत इत्ती बिरपा उण पै करेली ? मुपनो तो नी है ? लाख्या पै हाथ फेर'र पाछो बाच्यो । लिछमी नजीब आ'र अचुम्मे मू चै'रै रा उतार-चढ़ाव देखै ।

‘काई हुयो सा ? बिण रो तार है । म्हारे बाबोसा लौ साबळ छैण ?’

‘गेली । सुरसत पावणी हुई है । सार'लै मइने मे जो पोधी छी, उण पै अकादमी मू पाच हजार रो इनाम मिल्यो है । ओ बघाई रो तार ॥’

वै अजैज कमरे मे बावडिया । सुरसत री मूरत नै मायो नवायः । ॥ बडबडाया — साहित, साहित रै याम्त होवणो चावै । सुवारय रै ॥ लेखका नै समाज मे अक नुकी जालिन करणी है । अजेय रा ॥ चीजा उलट-पुलट'र राखणी है । अर जो टूट-फूट जावै, उण रै दुरु नी करणी, बसू व वै सडी-गळी'ज ही ।’

अर नुवै उपन्यास री पोधी रो खूणो कापती लौ मू छैट ॥ राय्या री जीत हुवी । साच नै आच नी । मुबह रा भटवया ॥ घरा बायड जावै तो वा नै भटवयोडा नो वैवै ।

धू ॐ धू ॐ कागद नाय अपड लीवी । उण रै उण ॥ मंगलाळ बड नै पाछो अणो मारग घणा दूर-दूर ताई सपा दीप ॥ ॥ पगइण्डी पकड लीवी ही उण नै छोड पाछा राख ॥ ॥

उमटो, दूधा घोयो राज-भारग ।

मुत मरियो हित देस रं

गुन मरियो हित देस रं,
हरया बहु-गमात्र ।
मा नह हरयो जाम दिा,
जगरी हरया भात्र ।

(वायूदान पट्टियाविका)

सगत रो महम बेडाई रिमना नागुरा अर छाया नै धूर दये । सगत
बटा सुभायी अर बठे जा र देस म्हाछती बुण जानै, पण आ बाठ सात्रन
जगधावी ब' दण री बाळद अर्जे ताई तो पालती ई रैयी है सगानार । पण
ई तामे री पोथी में आगरो नाम मांडनियां भिनछ इतिहास बना जावै ।

इतिहास बनावनियां मरदा में अ'ब नाम मेजर पीरसिध रो भी है ।

पण भाया । ह्वारो देवता रैमा तो यात ब'ब'न म रत आवै ।

घावां री पट्टियां घुतना'ल्ली है । मेजर पीरसिध री भादरा मामे
अपनी घर अर गवाडी, आघती-गाघती रा शिरय घूमन साम्ना । मा रो
लाठ, गीव री म्हाल्ली नै म्होर हुमा बेडा रा बारणा लेवती हूयी जडाव
बुवर री फळ विवळ आख्या, परनिपोटी रो भोज्योरो घूपट, सुसणू अर
उण जिलै रै रामपुरा गांव रो मारग—सैं बीरी आंघ्यां तामे उत्तर-चढ़ै ।
जाणै पित्तम री रीतां चालै ।

“मा, म्हु पारो दूध घूम्योहो हू । म्हारो छठी राजपूत बटालिमन, 'उरी'
रै पीरछण्डी अर सेढागल्ली बेडो पहाडियां वैं जोत रो निसाण केराप'र
देस रो नाम उजाळियो हू ।” मगी-साधीश नैं भी अ' सगल्ली बाता मांड'र
सुनावता, तो सैं गर्व हा धूमैला । मेजर मन री रगरळियां ग हूय रैंयो ।

—नी । हुकारो चूक्या तो बात री करामत खतम हुय जावै । हुकारो देता रैवो तो बात कँवण मे रस आवै ।

हा तो । सरज धरनी रै पो'रो दे तो हुयो, आयुणै उतरणै री तियारी करै । फूल्याडी तोरु फूला सिझ्या रो सरूप निरख'र बादळा रा गाल लाज स मिदूरी हुई गया । पीर खण्डी भाखर रै अँव भाटै पै बैठयो पीरु, घर री आळयू रै बतूळिया मे उड रैयो आपोआप बतळ कर रैयो । अचाणचक अँव मिपाई आवै सिलास करै—

‘वायरजेस सू हुयम हुयो है क’ राजपूत रायफल री छठी बटालियन उरी’ सू हट'र टियवाळ जावै । टियवाळ सू रिछमार गळी री सुरक्ता करणी पडसी ।’

—जज किण री । कूच करी । ‘मुतन्तरता सँकडा बरसा झू मिली है अर मिलतँ पाण देस रा दो टूक हुय गया । पाकिस्तान कबाइलिया री मदत सू काश्मीर री बेसर री क्यारिया मे बास्ट बिछावण नै दौडै ।...’

जाधावा ॐ गूहारी मेजर हू, पण दूहै म्हाारी भुजावा हो—कच करण म जेज नो हुवणी चावै । जवै तो आपा टियवाळ री पहाडिया सू ई ज उगता हुया सूरज नै सिलामी देस्या ।

—‘यटाळ चान्या मजला मिलसी ।’

लेफ्ट **राइट । लेफ्ट * राइट ।

घर मजला—घर कूचा ।

छिण, पञ्चक, षष्ठी, अर पोहर डळता-डळता किरत्या बळी । समै कद धमै । ऊगूणै परमात री गुलाल उडता-उडता टियवाळ रै भाखर पै डेरो ग्हाग्र'र...जन्मलोभ नै नमस्कार कीबी ।

—हिन्दुस्तान ।

जिन्दावाद ।

रिछमार गळी अर टियवाळ मे तीन बोस रो आतरो । रिछमार गळी पै कबाइलिया री कठी निजर । कबाइली, दारापडी-भाखर री बन्नेवाळ-दानारिज बोनी पै कब्जो कर'र धके बढणै री तान लगाया हुया । पैलां दण जाग्या सू दुममणा नै सदेइणी पडसी ।

माजना बणी । गकडी घाटी सू चाल'र पौज आगै बड़ी । दुममणां रो

पतिपारो को है नी । घाटी में हमली बोल देवें तो दो पाटा बिचाळें धुत जेडी दुरगत ।

पण...हिरोळ में कुण ?

पीरू सिध री प्लाटून रा जोधावा दौड र घणें उमाव त हिरोळ साम्भो । प्लाटून सावचेत हुय'र कूच बरी ।

घाय • घाय • ।

घडाम...घड... घडाम ।

इण तरै अचाणचक हमला री यास को ही नी ।

पण दुसमणा री आनडिया में मोही नी हुवै, उगटियो दूयो बिस हुया करै ? सकडी घाटी । दोन्यू कानी खन्दका खुदघोडी, अर, खन्दका में लुब'र बैठपा हुया दुसमण । अणचीत्या इण हमला सू पीरू रा आधा सिपाई घायल होय'र पड गया । अबै बिया पार पडै ?

—‘जै रणघण्टी । जै जोग माया । जय कमधजिया कल्ला गढौड । पीरू दकाळ कीदी अर साथीडा रै रगत में उकाळी देवण माह नाग सू आम्भो घरणावता हुया झूझण लाग्यो ।

सामे मू तोपा रा घरनाट उडै । तोपा रै सामे स्टेमगन सू गोळिया रा अ गीरा बिखेतो हुयो झूखो नाहरियो झपाटा खेलै । सैकडू सियाळघा में सिध अँकलो ई घणो । तारा री अँवड में चाद ग्वाळियो अँकलो ।

तोपा रै समचै घरणी अर आम्भो दोन्यू धूखै । बासदी रो समन्दर ऊपणियो...धू SS धू SS ।

लो, जाय पूग्यो सिध दुसमणा री तोपा री ठौड । अर तोपा चलाव-गिया कबाइली, बीरी घाबळ मू मायें पग मेल'र भागता निजर आया । घणखरा घरती पै पड'र कुरळाट करै । तोपा रा मूण्डा बन्द हुया ।

पीरू ओत रै मत में दकाळ करी—“जोधावा । दुसमणा री सत्या देखर डरपणो नी ? सैकडू-सियाळघा में अँक ई सिध घणो । बढो... ।”

पण, लारै कुणई होवै तो सुणै ? सै बीर दो पाटा बिचाळें फम'र तोपा री आग में फोत खेल गया ।

—“आने बढो ।”—रगत मू लतापत पीरू हुकार करतो हुयो मुड'र देखै तो अँक भी सिपाई निजर नी आवै । सैगा री लासा । पण सिध रै किण

साथ जोड़ै !

—“राजस्थान री माटो !...ध्दारे छोटे से गाव रामपुरा री ओ
ह अन्न री पूरो पूरो मोल चुकासी !...मा ५५ ! जडाव कुबर मा ! धारी
प्र सजाई को है नी !”

...बाता मे हुकारो अर फौजा मे नगारो ! हुकारिया रै पाण ई ज
त मे रग चढ़ै !

तोपा गपळको कारण साह फूफाड करै । घडाम • घडाम...! धधकता
न गीरा री बिरछा हुई, पण हुई ! पीर रा बाना मे तो अँक ई ज आवाज
जोर-जोर स सुणीजै—

बेटा दूध उजाळियो,
तू बट पहियो जुद्ध !
नीर न आवै मो नयण,
पण धन आवै दुद्ध !

आख्या पै बेवतै रगत रै रँछे ने पीछ'र आगे मीट न्हाखी । देख्यो ।
आपी तोपां रा मूण्डा बन्द ! भागता हुआ दुममणा पै पीर हथगोळा रा बार
करतो हुयो बड़ै, बड़ै...बड़तो ई जावै...!

घर बूचा...घर मजला ।

बटाऊ ! चान्पा मजला मिलती !

बिजळ री पळती, सूमाड करती हुयो अँक गोळी मार्य मे आय छती ।
जोधो बजरगिनी छापर पट मियो ...पण, बी री आख्या मू पायती री
खदन छिन नी सखी !

हथगोळो सांभियो अर खदक मे पूरे जोर मू बगाव दियो ! चान्द
भमती अर छदक उठगी ।

महादेव रा गगन मगड़ा खोडपा आया अर सांभ्यो जीम बाड'र गरम
साँहो रा पपरवा सेवै ! हावा मे गप्पर झांझा, चिलचिलाट करता हुआ
हूँ !

पाटियो ताँपो न धर-धर धूज रैदी ! पोर चामन, चान्दमेर रगत री

नछमण रेखा विच्योडी ।

—मूरज नै निमस्कार ! ह परमपुरस ! हे उजाळा रा धणी ! यू साक्षी है क पीरु ! ठाकुर लालसिध रै च्याह बेटावा सू सगळा सू छोटा बेटो पीरु मा जडाव कुवर री आख्या रो तारो पीरघो रामपुरा रा दाबर पीरु राजपूत रायफन री छठी बटालियन री अब प्लाटून रो मजर पीरु सिध आज सीव पै दुसमणा री सासा रो तक्कियो बणा र अमर अटूट नीद लसी ।

— उण रै मायै म जाणै ओळघू री फुलझडिया छूटण लागी—

—20 मई सन 1936 म सिपाई बण र अक सौ अक पैली पजाब रेजिमेंट म अंतर्गम गयी ।

1940 म दखण सीव पै झूझ र अंतर्गम रेजिमेंटल सटर म प्रशिक्षक हुयी । नवम्बर 1945 म कम्पनी हवनदार मेजर रो चुकमो लाग्या ।

1948 म पीर खणी अर लडागळी पै जीत रो झण्डी गाडघो तो देस रो भाल ऊचो हुयी अर मा चामुण्डा रो खप्पर भर र अकलो पीरु सैकना कबाडलिया म अकलो—आज 18 जुलाई 1948 अकलो पीरु ।

दिन सिरकसा काई जेज लागै

अर र SS ! आख्या रै सामै इत्ती अमारो ? सास घुटीजण लागी दूर दूर ताई आदमजात निजर नी आवै । पीरु सोध्यो भरता भरता अक-आध नै और मार सकू । अरे ! जीवणा हाथ कानी सळवळ सळवळ किण री ? खदक ? आ खदक वच्योडी ! इण म अवस लुव्या हुया है कुणई ।

राम जी भला दिन देवै ! हथगोळो अ क वचियो हुयो है—हे भवानी ! मा । सगती दे ! आखरी सास रै समवै इण खदक रो फटाको छोडण रो चाव पूरा होवणो ई चाहिजै ।

— घडाम ।

हथगोला रो वार ! खदक रा भाटा धडधडाट करता हुया च्याहमेर विखर गिया ।

हिचकी ।

घडाम घड घड घडाम !

काळ पुरस खुद उण दिन जुद्ध देखण ने सेमकरण री सीव माथै पाव पसारियो हुयो । इण सडव पै चीमा गाव नू थोडोक आंतर दुनिया री नुवा अजूवो—पैटनटैका रो जमावडो । पैटनटैक जिका री मजबूती पै अमेरिका नै गुमेज ई अणूतो । इण लोहा रें दैत्या पै बँठ'र पाकिस्तान रा सदर अयूव दिल्ली री किल्ली उखाड फँकण नै उतावळा हुयोडा । साल किला रा साल लाल मुपना देखै ।

घडाम् घड घड घडाम !

दैत-राज गोळा उगळता हुया, घर्ब धधण लाग्या । दस सितम्बर सन् उन्नीस सौ पैसठ रो बो दिन घुवाघोर ऊगियो ।

कठै तो जम रा दूत सिरसा लोहें रा पैटन अर कठै भारत रा जोघावा री छोटी रिकायळ लेस तोपा अर हथ-गोळा । पण हिम्मत-विस्मत होय बिन हिम्मत किम्मत नही ।

हमीद दाकळ करी, 'जोघावा । जलमभोम रो करज चुकावण रो ओ अणमोलो ओसर । देस री रक्स्या रें जग्य म होम दी ओ माटी रो तन । महात्मा दधीची तो जीतै जी अपना हाडका ई दान कर दिया हा ।

हिन्दुस्तान जिन्दाबाद ।

सूरज अपणै रथ रा सात्य घुडला नै रोकर इण अणूतै मरण-तिवार नै निरखण सारु थम गियो । इसा इश्वरजयोग उदाहरण सैकडू घरसा म बंदई ज देखीजै ।

धूळ रा बतूळिया सू घिरीज्योडी अँक जीप । जीप पै अँक छाटी तोप अर उण तोप रें पाखती बँठयो हुयी हवलदार हमीद । च्याक्मर लोहें रा दैत बिघाड रँया । जम-दूता रें बिचाळै फत्यो हुयी हमीद—जाणै महा भारत रें जुद्ध म चनब्यूह तोडतौ हुयी अभिमन्यु । दाव पै दाव ।

हमीद नो पज्यो । जीप घेरो तोड'र अँकानी सौकड मनार्द । दुसमण चनरीजगिया । ओ कार्द कैतक ।

हमीद अपना साधिया म जाय मित्यो—

हवलदार हमीद* जिन्दाबाद !

अवसियोडा दुसमण दूणा किंगेघ सू लपकिया । हमीद रा तो आज भूतिया बिखेर न्हाया । इण री गिरें-दसा रो आको आयग्यो । इण री इत्ती हीमन के घेरो तोड'र भाग जावें । इण रा फूलदा-फूवदा नी बिखेर दा तो म्हा इस्लाम रा वदा ई नी । बढावो पैटन—चीय न्हाखो ।

वाळो भाखर जेडो पैटन घडघडावतो हुयो हमीद कानी नटाटूट बडतो ई आर्वे 'धडाम घडाम' गोळा बरसें—साय री लपटा उछळें ।

हमीद री आख्या में अधारा छाय गियो ? घडीक जाणै आभें में उड जाऊ बदेक जाणै पाताळ में वड जाऊ । घरणी, आभो, पाताळ सैं टंका रैं सरणाटें अरघरणाटें रैं धमीडा सू धूज रैंया । पैटन ऊची जाग्या उलायतो हुयो दधियो । अचाणचव हमीद नैं तरकीब सूझगी । बीजळ-सी पळकी । पैटन री उघाडी छाती री बमजोर जाग्या देख'र हमीद हथगोळें रो अचूक धार करियो—ले हिवा फूटा । ध्वारा उडतोडा पुर्जा देख ।'

घडड'...घडड' • घड'...घड'... घडाम ।

टंक री चिदी चिदी आवाज में उडती हुवी दीसी ।

हमीद जलम-भोम नैं निमस्कार कर'र दडूकियो—आपोडी रैं तो वाईकारी लागै नी, पण माटी रो पुरो-पुरो मोल चुकाऊ ला । भारत-माता । मग्नै आसीस दे । अक-दो पैटनटंका नैं अजू टावरा रैं रमतिया ज्यू बिखेर न्हाखूला ।

अरिया री आट्या आगे अमावस री रात । अणहोणी कीकर हुयी । ओ आदमजात है क' रागस । उणा नैं तो चढ़े र उत्तरै । उत्तरै र चढ़े ।

इतिमास रा पाना फडफडाया । मूरज जी, पैटन री चिदी चिदी उडती हुई देख इश्वरज मू पास-गोळा हुय गिया ।

दूजो भाखर सरकियो । अगारा बरसावतो आघा रैं ज्यू घडाघड घटनी आर्वे । हमीद साबचेत । हाय में हथगोळा से'र तियार—कैं तो मरणी कैं मारणी । ओमर देख'र गोडो फेंक्यो, जाणै इमरान री बोलिंग ईज हुयी । '...घडाम्...घडाम् ...' ।

इतिमास आट्या टमका'र देख्यो क दूजोडा पैटनटंका री चिदिया पटावा री सड रैं ज्यू ध्यास्मेर बिघरणी । अक'...दो टुबडा मूरजजी ई

रथ में जाय पड़या । घोडा भडकीज गया ।

हिन्दुस्तान - जिन्दाबाद ।

पण अभिमन्यु ओ कसो । ओ क घेरो तोडै—दूजो नियार । दूजां घेरो तोडै तो तीजो तियार । चत्रव्यूह रा सात-सात घेरा । टंका री पूरी रेजी-मेन्ट ।

लीजौडो फाळ भैरू सिरसो टैंक घबै बढियो । यां रागस रै मूण्डै सू आना रों भतूळियो निकळ'र सरणाट बरतो हुयो हमीद सू टपरीज्यो । मूरज री आख्या चक्कूधीज्यो । मज्झ-दुपैरी रों दिन गुदळकिया वेळा ज्यू धुधळीज्यो ।

अर भेरु जोन, बत्तीस बरसा री बीर आत्मा—पूरज रों जोन में ममायगी ।

विगत—अकेल अचपल्लियै टावर री

फड़फड़ाट करतोडा सभै रा पाना ।

पाना म लिहयोडी अके अचपल्लियै टावर री विगत, इण मुजब । पाच-पाच नदिया रै पाणी सू तिरपत पजाब में अके गाव, उण री भल्लियावाळा नाव । अके करसो-टावर करमसिप अपणै साधिया री टोळी बणा'र नित नुषो, अणूतो खेल खेलतो । किणी रै खेत म नुक्माण करै, बदेई किणी रा लटूरा अपडर खीचै, तो ठोक-कूट'र भाजै । घाप'र अचपळो, हिमन रो घणी । भाख'र रै टिल्ली, देव जैडो कोतगियो पण, काम करण रै नाव सू ई मायो ठणकै । भगाई-पडाई री तो बात उडे जठा सू ई झूठी । पौसाळ रा पडित, घर रा सगाऊ-सम्बन्धी, पात पडौस, सँ समझावण म बसर को राखी नी, पण विद्याता लेख ई नी लिखिया, तो किण री जिनात जो उण नै पडा सकै । डीलडोळ रो गोठ मटोछ—बजरबट्टू । राड अर अचपळाट रो तो की छेडोई नी ।

उण रै काकोसा फौज मे जूनियर कमिषण्ड अफमर व्हैता । करमा रै अके ईज जिहू—मनोमन ईच्छा—फौज मे भरती होणो । अकेदि न समा-जोग री बान अँडी निबडी'क भल्लियावाळा गाव म फौजिया रो भरती आई । नाहोल्या आप ई तिरस्या बने आयो । रामजी री किरपा हूवो । अर छत्तीस बरम रो वो मोटघार भरती हो'र उमायोडो व्होर हूयो ।

मायन गळगळी आँख्या सू माये हाथ केर'र सोख दीवो । "जा बेटा जा । मायह जलमभोम हेलो मारै म्हारा जोघ । बैरिया नै बना दीजै क' करयो गिपण रा हांचळ धुण्योडो है । म्हारै दूध नै सजाईजै मनोना । जा साइया जा ।"

दिना रा हस उडता जावे अंक, दा तीन च्यार ।

सम रा फडफडाट करतोडें हूजें पाना पै करमसिध रै नाम लेखो
मडजाडो इण मुजब ।

1944 अरायान मोरचो जापानिया सू लडनै सारू भारत रै सिपाया
री टोळी—सिपाई करमसिध मौत सू भी लडनै च्यार । दुसमणा नू भूखें
बाध रै ज्यू झूझ र च्यार बार घायल हुयो । सिरै जोधा इनाम मिलिट्री-
पदक । सिपाई सू ऊचो—लास-नायक री पदवी ।

1947 हिंदुस्तान जिन्दाबाद । भारत रा मानवी आजादी रै पबन
म नाम ली । जम्मू-कश्मीर रै अगूरा पै पाकिस्तान री सार टपकै—टिथवाळ
री पहाडिया पै बाहद गिघावै ।

लेफ्ट राइट लफ्ट राइट ।

भारत रा जोधावा रो उण गिघ नै हटाणै अर केसर री सौरम फैलाणै
सार कूच । सिख रेजिमन्ट री बैली बटालियन ।

लेफ्ट राइट लफ्ट राइट ।

हुमलावर सिध रै ज्य ताक्योडो औसर देख र क्षपाटा मारै ।

13 अक्टूबर 1948 ।

लास नायक करमसिध रै सार्ग तीन जोधा । दुसमण नै धकें बढणै नू
रोक्णै अडियोडा ।

अमगळ बिन अपची दियण

बीर घणी रो घान ।

(सूर्यमल्ल)

सत् सिरी अवाल ॥

घडोद घडोद । घाय घाय ।

अल्लाह हो अकबर ।

हर हर महादेव ।

जाणै भाखर सू भाखर भिडै ।

अंक दो तीन च्यार कण गिणै ।

रण खेनी रजपून री । जाणै वाजरिया रा सिट्टा टूटण लागी ।

दम-दम हमसावर मू अन्न-अन्न जोधो नो पजियो !

हुसमण हावळ-गावळ होय'र भाग छूटो । धकै बढणो अर आप री
घोदघोडी खाई मे आपने इज दफन होणो, अन्न इज वात ।

हार अर जीत हथियारा पै नी झै, न सख्या पै "जीतण साह काया
रो मोह छोडनिया अर होसलो राखनिया चाहीजे । करमसिध रो एक
साथी राणै सागै रै ज्यू धावा छवियोडो, पण होसलो बुलद ।

रायकम सू गिण-गिण'र मुडावतो । अंडो अचुम्भो अर अंडी मार
पडतोडी देख'र बच्चोडा हमलावर दूजो बार फेर पीठ फेर'र भाग छूटा ।
अल्ला जाणै, ओ मिनख है क' महादेव रो गण ।

सत् सिरी अकाल ।

अध गावळ पडधा साथी रै पट्टी बाधतो हुयो करममिह उणन सावागी
दीवी । पण छल मण्डियोडा हुसमण तो इण जणा पै अवसियोडा, हाथे थात
दूबतो तो अकण सागै गपळको कर'र ई टरार ई को सेता नी ।

पाना रै दूजै पसवाडै सिख्योडो सेखो इण मुजब ।

ढोठ-घडी रै वाद दोन्यू धानी सू तोषा गरजी—गोळियां री तावडतोड
रिखा, जाणै आकास रा नवलख तारा सै झडण लाग्या ।

लास-नायक मद बढियै हाथी रै ज्यू बिधाडियो । अ मिनख नी ।
गाजर-मूळा है । इण घोदघोडी खाइया मे सगळा नै दफन करणी है—जै
रणचण्डी ।

जाणै खीर-समन्द रो बिलोवणा होवै, लडणै साह गोळा अर गोळियां
गिणती री बचियोडी । पण लडणै रो भणी उमावो । तन मे घुसतोडी गोळिया
जाणै मैगमाथी काटै । व्याहू झूझण मे बावळा सोही 'हाथोडा—राताचट्ट,
फिरकणी रै ज्यू फरर-फरर जाणै खेत काटण लागी । "पण" अ र र र
"दो जोधा अकण सागै अधगावळिया हो'र पडगिया । तीजो हसतोडो
सहीद बियो । करमसिध अकलो—हुसमणा रो छै ई नी ।

गत् सिरी अकाल । करमसिध दोन्यू घायल साथिया नै काधे पे झेल'र
मुरकमत जाग्या खोजतोडो नजीक री चौकी कामी लपकियो । काधे पै दो
मानवी देह रो बोल अर हाथ मे हथगोळी । मा रा बोल बी रै काना मे

घड़ी-घड़ी गूर्ज—जा बेटा जा—भायड जलम-भौम हेसो मारें—म्हारा जोध ! अरिया नै बता दीजे क' करमो सिधण रा हांचळ घूम्योहो है । म्हारा दूध नै लजाइजें मतो, जा । लाडला जा । पाकिस्तानिया रें अचुम्भें रो पार नी । अंकलो करमसिध घावा छवियो पर अरिया रो दो टोळिघा नै धूड चटावतो मजला घूम्यो ।

रिक्स्या चौकी रा जवान उण रो जोम देख'र दण । उणा रें रगत में करमसिध रा घोस आग रा भभका ज्यू चौगणो बळ बघावें ।

समै रें पाना रो अंक खुणो मुडियोहो—उण पै—मोटें आपरा में लिछयोही विगत । इण मुजब ।

पाचया हुमलो । सिधण जायो करमसिध जाणै—बीजळ रो टुकडो । जोधावा रें घावा पै सत् सिरी अकाल रा मस्तम सगावतो हुयो दीड-दीड'र जोस बघावें पण रोम-रोम सू बैवतोहो सोहो उण रो अस घीच लियो । दो जोस सू थोत्यो—“मां । पारो दूध लजायो नी है । देस रें घातर करमा री अंक-अंक किरच काम आवेली ।” सरीर भारी होवण लागो—अर अंक जवान रें काधें मायो देख जुद्ध रो द्रिस्य निरलैं—अणचीत्या दो पाकिस्तानी सिपाई नजीक री खाई कानी बम लियोडा बघता आवें करमसिध देखतें पाण भचकें घारें बूड'र दोन्या री किरक्या बिखेर दीवी ।

हुमलावर भागता र्दज निजर आया । उवें चौकी पै बट्जो करण रो मुपनो देख्यो सोई साव कूडो ।

सगळा हेटै उण विगत रो सारसुनैरा आपरां सू मडियोहो इण मुजब । —अंक अचपळो टावर बाळपणा राड करणियो—सिधा रा दात गिण-गियो, भारत रें भरत, अंडी राड माडी कै पाच-पाच धार हल्लब'र आयोडा दुसमणा रा दात उखाड'र—परमवीर चक्र जीत्यो ।

सूर हटै मह समर सू, हट्ट निभावें पूर

सीस नभावें सूर नह, सीस बटावें सूर ।

—(नाथूदान महियारिया)

राजमुगट

अरबर समद अपाह, निह दूग हिन्दु-सुरक
मेवाड़ो, तिण मोह, पोवा पून प्रताप-मो ।

राग है उण देम नै, जिण री माटी, माटी, नी कू कू है । जिण री पाणी
पाणी नी सरजीवन है । घिन है मेवाह री चौडी-बजर छाती, जिण मे
जलमभौम री आन मान अर भरबादा री रिछाळ री छातिर मैकट्ट ई मी,
अणगिण जोघावा री सोही री सोधी मुगल आब मो निछनी पही है ।

हळदीपाटी । रजपूती रगत री पबिष गया । भरदानगी री मूछ री
सिरबाळ । इण ठोड नै दुनिया निम्कार करे । रगत मू मनापत झटमझाट
हुवा इन्द्र धनुसी फुआरा मू हळदीपाटी मे काशीव मछ्योहो । अंब
कानी मुगल, दूर्ज कानी माथे वं केमरिया कछ बांध्या हुवा मिसोदिया
रजपूत, अर रणबका, रोही रा हखाळा भीट । बडे गया री घारा अर बडे
ही, गगा जळ री पूजा होली याई है अर होली रेवना ?

चेतक भादवं री बादळा म पळवली हुंनो बीजळ । महाराणा प्रताप
उण बीजळप असवार । सिध री दकाळर मू बोवारा म इन्द्राण री जोत
भर । मुगल सिपाई उमड-धुमड'र राणा नै पर, पण घेरो मून री कावै मोर
रै ज्यू टूट जावै । घघकतो अगीरो, धारे मू कद बधिया ।

चित्तोड हाथ मू गियो । राजपूत रा काश दिन हा, जाले हिन्दु
टूट'र पडियो । महाराणा प्रताप बुधवार रा रात मे भटवता है

रैडा सगठन नै पाछो जोड़'र द्रिढ़ करै— प्राण जाहि पर बचन ना जाहि ।
जिणा रो मातावा हासरियो हुलराती हुवी सोख देवै'क—

इसा न देणी आपणी, हासरियो हुलराय ।

पूत सिखावै पालनै, मरण बडाई माय ।

पग पाछा माडणा सू तो मरणो भलो । पातसा अबबर की फोजा
आझावळ मे धडूके पण, भाखरा सू टकरा-टकरा'र पाछी बावड जावै ।

आ बात बी टेम री है जद पातसा अबबर रो बेटी सलीम जुद्ध रा
नगाडा बजावतो हुयो हाथी रै होई पै आयो हो ।

मृदुी भर रजपूत कंठे ताई झूझता ? गिनती कम होवण लागी, पण
मुगसा रै दाता बिचवै जीभ ही ।

घमचमाट करतो हुयो चेतक फिरकी री नाई पाछळै पगा पै ऊभ'र
मुडघो फेर मुडघो, फेर मुडघो । अकलिंग रो कोप । ब्याह तरफ मुगला
री फोजा घेरी न्हाव दियो । पिंजरै मे पसियोडो सिंध क्षपाटा मारै, दवाळ
करै, झूझै, पण घेरी टूटण री आस बो है नी । मुगस, दस भरता तो पचास
नुवा ओर ऊभ जावता ।

अक झाला सिरदार अपनी तरवार सूतता हुयो रकाब री मदत सू
उबख'र ओ तुमार देख्यो । अजेज घोडा रै अंड लगाई । पळक झटकतै
राणा रै पाखती आ'र झूझण लागो । राणा रै प्राणा री कीमत बो आछी तरै
जाणै ।

मेवाड री माटी रै सारू राणा री जरूरत है । झाला सिरदार तरवार
रो वार डाल पै झेलतो हुयो हाथ बढायो । मेवाड रो मुगट झाला रै माथै
पळपळाट करतो हुयो ओप्यो । राणा रो मुगट, झाला मन्ना रो मस्तक ।
राणा जी अचुम्भै सू मुड'र झाला सू पूछयो—' झाला मन्ना ओ काई? "

सिरदार मुळक'र कैवै, ' जाखरी दम दो-ब्यार पळ तो महाराणा
बणवा दघो । आप अठा मू पघारो । खम्मा घणी । अन्नदाता । जुद्ध आज
ई ज नी निवडैला मेवाड नै आपरी जरूरत है । "

'झाला सिरदार । "

"खम्माघणी । आप अजेज पघारो । मेवाड रो महाराणा हुकम देवै

है। जावो। ई घड़ी मुगट म्हारें भायें है।”

चेतक मुहणो ! तरवारा री सिनवार जै-जैवार करे। महाराणा भेद लगाई। धायल चेतक, बीजल री पठव मिरगो आख्या सू अदीठ हो गियो।

मुगल सिपाई, मुगट देख'र झाला तिरदार नै ई ज राणाजी जाण'र उणा पै टुट पड़िया। गरदनां उछलवा लागी।

“अल्हा-हो-अक्बर !”—रो नारो मूज्यो, पण मगरियां यीनै झेल्यो नी, टकरा'र पाछो बावड़ गियो।

दिन पाधरा भावें तो भ्रिस्ट हूयोही मत पाछी बावड़ें। राणाजी री झोही भाई सगतीसिध जो मुगलां सू जाय मिल्यो हो, ओ अणूतो कोनय देख रैयो हो। भगवान अंबलिंग बी री बुद्धि फेरी। राणा नै बिना मुगट जावता हुआ देख'र धो डब गियो। दो-तीन मुगल सिपाई महाराणा नै पैवाण लियो, अर पीछो करे। सगतीसिध री रजपूती धून झटयो घा'र दौड़ण लागो। बी री आत्मा नैयो सगती। झू राणा री सगती है। मेवाड़ री अन्न धारे पेट में घनै धिक्कारेला। राणाजी मुगट बिहुणा बयो। टेम धूक मती ना।” अर नीला घोड़ा री असवार हवा सू बातां करण लागो, “अंबलिंग नाथ ! मेवाड़ री रिफ्ठा करो। जै अंबलिंग !”

पीछा करता हुआ मुगला री गर्वना नै धूड चटा'र सगतीसिध दौड़यो जावै—छबड़ड • खबड़ड •।

नाळो लाफण री तावत चेतक में अवै को ही नी। पोर-पोर धायल, अंब टाग तो सफा बटगी। सारो झील घावा सू ताबबियोडो, पण राणा री हुक्म—चेतक छलांग लगाई। नाळो पूरो लाफ नी सकियो, अर पछाड़ घा'र पड़ियो। मूण्डो झाला सू भर गियो। चेतक री दसा देख'र राणा टावर रै ज्यू सुवकै। आसू घाम्या नी बमै।

इत्ता में पवन-वेग सू उड़तो हूयो नीलो घोडो, उण छौड पूगो। सगती-सिध दौड़'र राणा जी रै पगै लाग्यो, “छिमा ! छिमा दाता ! हुकुम हुवै। मेवाड़ री सगतीसिध, आपरो छोटो भाई सगतीसिध मेवाड़ पै निछरा-वळ हावण नै तियार है।”

राणा बी नै छाती रै चेप'र प्रेमसू आसू टळकाता हुआ भायें हाथ फेरे।

सगतीसिंघ पूछ्यो “दाता रो मुगट ?”

“मुगट ! मेवाड रो मुगट मेवाड रै मायँ ? झाला सिरदार इण टेम राणो है, बी रै हुकुम सू म्हे अकलिग री सेवा मे आयो हू ।”

अर बी टेम अक घोडो दौडतो हुयो आयो । असवार उतर'र मुजरो करै, “अन्नदाता, ओ मुगट । झाला सिरदार सास तोडता हुया मन्न हुकुम दियो क' म्हु इण मुगट नै दाना नै सौप'र अरज करू क झालो मन्नोजी हसतो हुयो मेवाड री माटी मे खिलमिलगियो ।”

सगतीसिंघ मुगट झेल'र राणा रै मायँ पैरायो । धन्न है मन्ना ! ओ मुगट तो नासवान है, पण सूरपण रा राजमुगट धारण करघोडा अंडा जोधा इतिहास रा पाना मे अमर हो गिया । अलमभोम री आन-बान मरजादा पै अपना प्राण निछराबळ करणाला झुझार रै सम्मान मे मायो झुकाओ । इण देस री माटी सू तिलक करौ । चूम सौ अपनै इतिहास रै अंडे पाना नै । अर अजै समै है, टटोल्लसो अपनै आपनै, अपनी भुजावा नै, अपनै हिरदै अर मन नै ।

सामे री खिड़की अर बा

पत्तीनां नू भीज्योडो दिन, पावण्डा पावण्डा हांपतो हुयी, सामे रा पगोयिया चढ़े । मझ आसोज रै ताबटिया रो मद झरै—झरर-झरर....।

नीरा—प्रितीपन चढ़ा री बेकाशेब साहबवर । झारै पागती झारै हाय बानी बीरो घर । सामे-माम खुत्पोडी घिउकी मे बँटी है बा । दोगू री गिहबिया रै बिचाळि बेब साबडी-सी गळी आयोडी ।

ऊण्डो सिमकारो न्हाव'र बा बहबहाई, "ओह सिम्बू । झारै बिना मैं किया जिऊली ? सिम्बू आसी । अयम थामी ।" नीरु बावळी सी बहबहाई ।

बा उठी । पखे रो बटन दवायो, छत पे लटकतोहै पखे री झेडा बेब-दो आटा छार दबगी । "आ जिऊली भी बेडी गरमी मे गायब रहै जावै ।" झुपलायोडी बा देखल रै च्याल्-बानी बेब बक्कर लगा'र पाछी आराम-कुर्मी मे जा घसो । उण रो सिमकारो अ'र अ अणूता बोल झहारी ध्यान खीब लियो । निजर उठा'र देख्यो तो उण किसोरी रे मूण्डे पे उदासी री बाळम छायाडी ही । बे'र री रगत उकचोडी । जाणै झहारी का'णी री नुकी नायिका मैरूप प्रगट हूदगी । अणूतो उमावी हुयी । मैं खूणी टेब'र हथेलिया पे टोडी झेल'र नीरा रो मनोबिज्ञान पढ़वा लाग्यो ।

नौकराणी पडदी हटा'र कमर मे आई—"बाईजी-सा, रोटी जीम लो । जादा जिद आछी नो है ।"

बिफरियाडी नीरा बोनी, "आगी फेंक रोटी-बोटी नै । से जा अछा नू, नो तो घाळी वारै कैब दूली ।"

नौकराणी च्याल्मेर देख'र ममझावण रै सुर मे बोली, "बाबू जी नै मिठ्यु ।"

दुनिया में काळ को पड़ियो नी है, सिब्वू सू भी सवाया घणाई मिल जासी ।”

“यू जा अटै सू । भाग ।”

नीरा, इयारे-बा'र वरसा रँ जेडै-नेडै । भरियो डोल । अँकाअँक सतान । लाड-प्यार में पळियोडी लाडकवर । उमण-दूमणी बा उठी । लारली खिडकी सू बगीची में झाकै । सायत • सायत बी खिडकी री गैल कोई 'वेठघो' अपनी बाट-जोवती हुई 'ऊजळी' सू मिलन आयतो हुवैला । खिडकी पे गुलाबी रसम री पडदो, पून नै बरज रँयो है—झूझ रँयो है । मझ दुपरी री तपती लू री लपटा पडदे नै हटा'र कमरें म ताक-झाक करै ।

धिन-धिन रँ कळजुग थारी माया । माइत रँ नावँ काळम पोतणिया टाबर अँडा पण हुवै । बडा घराणा री नुबी सिम्बरसी नै निमस्कार । माइत कद साई पोरा देवै । अँडा टाबरा नै सीख दियोडी ई अँझी जावै । बूडा-बडेरा री बँवत है क “ओगणगारा नै सीख देवणी अर बानी में धी होमणो ।”

टण्णू • टण्णू • भीत पे टग्योडी पुराणी घडी सू दो वजै रा टकोरा टरणाया । घूम'र घडी नै घूरती बा बडबडाई—अरँ दो बज गिया । अवै साई बो नी आयो ।”

ओ कमरो नीरा री भणार्द-पडार्द रो कमरो है । नीरा उमण-दूमणी पोषिया रा पाना उल्लटै-पुल्लटै । काई दूबै ? अबस कोई कागदियो दूडती होवेली । धाक्योडी-सी कुर्सी री पीठ पे माथी झुला'र पसरगी । उल्लग्योडा बाळा में दोग्यु हाया री आगलिया उल्ला'र आख्या मन्द कर लीवी—जाणै इगलैण्ड री महाराणी फावर्लैण्ड पे इजराइली रो कब्जो होवण री चिंता में आपरै महल में अँकली उदास बैठघोडी हुवै ।

पसीना सू लयापय दिन, पावण्डा-पावण्डा हाफतो हुयो, समै रा पगो-धिया उतरै । मझ आसोज रँ तावडिया रो मद झरै • झरर • झरर • । सूसाड करती लू सू दाझ'र पीपल रँ ठूठ पे बैठघोडो कागळो • काव काव • करतो हुयो उड गियो ।

भरम ।• नी । भरम नी है । सामै-सामै में अवै हाल बो'रा बोल सुणिया है, “कँडा घुघराळा काळ ? इण पूरै ब्यावर सहर में उण जिसो अँक इज नी । वो मन्नै किस्ती प्यार करै । वो म्हारै बिना नी रँ सकै । अर मन्नै उण रँ बिना चैन नी पडै । पण वो आवैला । अबस आसी ।”

अबै मन्ने इण म बाई सव नी रेंयो व' नीरा, बिरहिणी नायिका रो ज पाटं कर रेंया है ।

बा उठी । होलै-होलै पसलिया माडती हुवी छिडकी रें नजीव पूगी । जलाट पै आयोडी पसीना री बूदा नै पूछी । परफराता परदा नै डावी कानी मिरका'कर भैंलो कर दियो—सावडिया री ताप, नीरा रें मोरें गदरायै मूण्डै पै पड'र उण नै और भी गुलाबी कर रेंयो है । सू रा झपटा बी रें बाळा म उलझ'र उण नै थावस बघाई ।

तपती दोपारी, सामे री छिडकी अर बा । बावळी-सी बारें मूण्डी काड'र दध्योडी जुवान सू छानेसाक हेली मारियो—“सिब्बू ss ।”

पडूत्तर म पून री झपटो दो-तीन आम रा सूखा पत्ता छिडकी में फेंक गियो । बा पाछी मुडी । आराम कुर्मी में धसगी । “पापा तो सिब्बू नै नाम ई नी चावै । घर सू काड'र ई चैन पडी । ओपफो ss ।”

म्हारी घडकणा उतावळी हुयगी । सिब्बू ?

‘ओ सिब्बू आखर है कुण ? गळी में धेवरबद री छौरौ मदनियी, प्रेमसिंधु री अचपळियो छौरौ धनश्यामो, ललियो, ओमो, पपुडो, सोवन मास्टर री अलकपूत राजू, पण ओ सिब्बू कुण ? इण गळी में तो ओ नाव साव अजाण्यो । किण री हो सकै ओ नाव । सायत कोठवडं हुबैला, प्रिंसीपल साव सायत नीरा अर सिब्बू रें हेत-प्रेम री बाता जाण गिया होबैला—बी नै अबै आवण री मुमादी करवा दी व्हेला । ओह ! जद ई ज लारलै अदीतवार नै नीरा रें सगवण री बात करै हा । डावडो बीकानेर रें किणी इन्दरजी मूया री बतावे हा । पण इण कळजुग नै कुण पूगी । बापूजी ध्याव री तियारी करै, अर साडसडी बाईसा सिब्बूजी रें बिरह में झूरै । छिडकिया रें गेलैं बी नै बुलावै, बी रा गुपना देखै ।

कार री धरंटा । हान री पो ss क, पो ss क । नीरा मावचेत—डैडी आग्या ।

अजेज उठी । टेबल रें नजीव री कुर्सी पै जाय बैठी । विताव खोल ली । दराज सू पैन काड'र कापी म काम करणी सह कियो । फाटक खुलण री चरं चू ss । प्रिंसीपल सा'व रें बूटा री छट-छट सन्नाटे नै तोड रेंया ।

“नीरू ss ।” —जेक भारी पण लाडभरी आवाज ।—‘अँडी गरमी

मे काई पढ़े ! थोडीक सोजा बिटिया ।”

नीरा रो पड़ूतर—गणित रा सवाल कर रैयी हू पापा ।”

“नो ! नाऊ स्लिप ऑन !”

“यस, डैडी ।”

नीरा उठी । बिताब बन्द करी । पैर रो ढक्कण लगायो । आडो जोर मू बन्द कर दियो अर सौंफे पै जाय पसरगी ।

खट.. खट.. जूता री आवाज ढबगी । अंक दो मिनट आख्या मूई पडी री । पण पाछी उठी । बा खिडकी रै पाछी जा’र ऊमगी ।

ई जमाने नै काई हो गियो है । अखबारा रै हरेक पाना पै प्रेम, बलात्कार, अपहरण । कदैई सुरेस-मुममा काण्ड री धूम तो कदैई कर्पूरी ठाकर और प्रेमसता तो ओम प्रकाश-उमिला-काण्ड । अर आ नीरा ! हयारै-बारै बरसा री अवन-बवारी—अर अँ लखण ।

नीरा री कसक । चैरा रा उतार-चढ़ाव, ऊण्डा निस्कारा, आळस री मरोड देख’र मैं पैर उठायी । बी रा हालचाल पाना पै उतारण लाग्यो ।

अगीरा बरसावतो सूरज । सामे री खिडकी अर बा मारली खिडकी मू झाकती हुयी । कदैई कुरमी पै जा बैठे, कदैई पछा रो स्वीच खटखटावै, पण पछो तो अगदजी रै पग रै ज्यू न हिलै, न डुलै । उनमणी होय पाछी आराम-कुरसी पै पसरगी । आधी सूती, आधी जायै ।

बगीचे म कोई गडक भुस्यी । नीरा मावचेत होय’र अजेज उठी । सायत वो आयो हुबैला जिकण नै देख’र गडक भुस्यो । झपट’र खिडकी रै नजीक भूगी । आख्या मे जायै आसावा रा नवलख तारा झिलमिलावण लागी ।

छादी रा घोळा-घप्प कुरता रै जैडी घोळो-घप्प बादलिया आभे मे तिरम्या—हिरणा रै ज्यू दौड रैयी है । वदैई सूरज रै आगै, कदैयी सूरज रै तारै । बगीची रै मूछडा रा सूछा पाना चरमसमा सायत किणरि रै पग मू दब’र । नीरा लुब्ध रै शार्क । चाणचक उछळती हुई बोली—“आयग्यो ।”

मूण्डे मे आंगळिया घाल’र जेव होळीसीक सीटी बजाई । हेतो मारियो “मिन्नु ५५ । उठीनै हो’र आ ५ जा ५५ ।

म्हारी घडकणा हिरदै मे नी मावै । अन्तर मोयोडो देखू । घडकणा

बुखार भात-भात रा

आसोज रो तावडी । हिरण्या रा रग ई काळा छे पड जावै पछे मिनखा
रो तो पूछणो ई काई । मज्ज दुपैर री बेळा । टेंसण माथें तावडें मे ऊभी
रेलगाडी ई हाफे ही । सिलाड रो पसीनो पूछेर म्हें सीट माथें बैठो के इजण
सीटी देव दी । बा दीडती यकी दिव्वे म खडी अर म्हारें वनें आयनें
बैठगी ।

सावळो रग, दोवडो हाड अर उपणती जीवन । आख्या गुडहळ रै फूल
ऊपू झुकी-झुकी । मसळकिये जीवन री सीली आच मैले-सीणें गाभा सू छण-
छणेर आखती-पाखती पूत मे मुरसुरी कैनाय री । नी चावता थका ई
म्हारी निजर बी रै चेहरें मै बार-बार अटक जावै । आख्या री पलका
भीगी-भीगी-सी लागे । अवस थोडी जेज पैली रोई हुसी । इसी लखावै
जाणें ई रै नैनकिये हिवडें म ज्वालामुखी दम्योडी, जिको अबै उफणें व
अबै उफणें ।

म्है धर्मयुग खोलेर पाना पळटबा साम्यो । सामसी बैच माथें बैठणो
अक आधकड आदमी बीने आख्या फाड-फाडेर देख रियो, जिण सू बा
घवरापोडी-सी लागे । गाडो हिवको देयर छुक-छुक करतो व्हीर हुरै । बी
आपरी भेली नै गोडे हैठे दवाई अंकर अठी-उठी निजर फेरी अर पछे टेलि-
फोन रै दीडते थाभा नै बारी मे सू दखण लागगी । पून बी रै रुखें उळझ-
घोडें केसा नै फर-फर करतो उडावण साम्यो ।

ऊपरली बर्य माथें अघसूती अक मोटधार बैठचो हुयग्यो अर तम्बाखू
री डाबी सू तम्बाखू काडेर चूनो मिलावण साम्यो । ह्याळी मे अगूठे सू
मसळतो थको सामलें मुसाफर नै कैवण साम्यो "अरे काका, पुतली वाई

ने डाकू कुण बणाई ? आपा !... उण समाज रै अग्याव सू बाठी तग आयनै
बन्दूक उठाई । लुगाया नै आपा पग री जूती समझा । अखबारा मे नित-
रोज दायजै रै लोभ मे बहुवा नै मारण री खबर आवै । अवार परसू री
बात अेक परणाघोडी जवान छोरी—अजमेर कनै आनासागर मे डूब'र
मरगी । पण मरती-मरती सासरै री सगळी पोल खोनगी वी रो बाप
दायजै मे स्कुटर भी देय सक्यो, सो बापडी नै बाठी तग करी जद ...”

आपरी बात रो प्रभाव जाणवा साह तमाखू रै थापी देवता उणै
क्याहमेर निजर फेरी अर निचलै होठ मे तमाखू दबाय'र मीठ छोरी री
चोळी पै गडाय दी । निजर री अणिया चुमता ई छोरी साडी रै पल्लै नै
चोळी मे खोस लियो अर निसासा नाख'र बारै तपता खेजडना अर हाफता
रैत रा टीवा नै देखण लागी ।

सामी आघकड मिनख रै कनै आधी सीट माथे पग मोड'र अेक डोकरो
मूनो हौ । वैं आपसरी मे वत्तळ करै हा जिण सू जाण पडी कैं डोकरो स्कूल
म चपरासी रहघोडी । अबै रिटायर हुयग्यो । घर मे माडै आयोडी जोध-
जवान बेटी बैठी, जिणरा पीळा हाथ करावणा पण जमा रकम अर ग्रेचुअटी
मिली कोनी । कनै बँठयो आघकड मिनख गाव री पचायत रो सरपच
डोकरै रै खरबै माथे सिफारस करण नै जैपर गयो हो । वो सुळगती बीडी
नै सीट रै रगड'र बुझाय दी अर चपरासी नै कैवण लाग्यो—“रामा बा,
जिण हवाई जहाज री बम्बई सू अपहरण हुया, बी मे म्हारो साळो ई
दिमावर जावै हौ । अपहरणकर्ता मुसीबतसिध नै अमृतसर मे गोली सू उडाय
दियो ।”

रामा बा सरपच री बात सुणनै बोल्थी—‘ पण अैं ऊजळिया मुसीबत-
सिध तो देम भर मे ठीठ-ठीठ भरथा पटथा । हरेक सरकारी दफतर मे देख
तो, बाका पाडथा बँठथा, आ नैं गोंळी सू उडावाणयो कद पैदा होसी ।”
वो निसासा नाखतो आगैं कैवण लाग्यो—म्हारी बेटी अणसी अठारै वरमा
री हुपणी, राज सू पदसा मिले तो बीरा हाथ पीऊन करावू । पण हरेक
हुसी माथे मुसीबतसिध बैठी, बतावो किया काम वणै ?

म्हनै बात मे रस सेवती देख'र वो कैवण लाग्यो—“बाबू साब, म्हनै
पैसान री कारवाई करतै नैं बरस हुयग्या । छानो माथे जोध जवान बेटी बैठी ।

मोषे उतरयो । गरलध अर गमो बा फमन साग्या । उगमो बंधे पै मेन्पोडा दो आम रा टोहरा उतार ने बा कुटो नै हैयो दियो । डिम्मे री ऊगमो अर नीचलो ब्याम ई बर्या धानी हययो । मू अर पतामी दोमू ई रेंपया । आगरो बंधा पै थेंडी दगाडा पीर री आता मू पाछी आवनी मुगसमान लुगाया पानदान थोत्र'र मरोता मू घटाव-गटाव करतो मुसारी काट री हो ।

मैं पाय रा दो मिचोरा निवा । पतामी ना-नू करतो पाय मेय सी ।

‘कटे उतरयो है धने ?’

“मोजन रें टेंग ।”

बो उडने बंगा री लटी नै मूई मू हटावना आपरी धंती नै गाथळ नीचे दघाई, अर बलन री टूटी पीन नै मीपरी पिन मू डीव बनै नीचे नाथ दियो ।

दुतार में मुसारी काटनी अर लुगायो अघाणवन उछटो । सटूगिया बिमर दिया अर जोर-जोर मू मायो हिलाव'र धीवण लागी । बो रें पवन चढ़ायो हो—“है मोरा दाग, मुसरो गाव कर दे । मैं उमरो रा जाऊगी । मेरे को अजमा का लाडू नी खिलाया ।”

पतामी डर'र म्हारे नंडो सरकगी । बो री मूडो पीछो पडग्यो अर लिताइ पै पसीने री बुदा धमकण लागी ।

मैं बोने धावग बघायता कह्यो—“डरो मत, ई रें तो कोई लफरो है ।”

पतामी होटा पै जीभ फेर मैं बडबडाई—‘म्हारी सागु नै ई इण रें उडू कुण जाणै कोई पितर आवै । वा पवन पडपा शेख'र कैंवै मैं पतामी आपरें पीहर मू अक तोछो सोनी नै आपरी नणद—बूबडी नै दैंवै तो पतामी रें पेट मड जावै नी तो उमर भर बाझडी रेंव जासी’ । म्हारे मायता री इतरी हैसियत बोनी बं इण मूषोवाडे मैं बं तोछो भर सोनी देव । इण भात देवता रें दूमण रें नाव मू म्हारी जीवणो हराम होयग्यो है । म्हारी घणी झाईवर है । वो दारू पीवै अर रोज म्हने कूटै—“लाव राड बाझडी सोनी !! अब मू सोनी कटै मू लायू ?” बा छिबरा-छिबरा रोवण लागी, आख्या मू टळव-टळव आंसुडा बेंवण लाग्या ।

"रो मत गेली बैन ! दुख-सुख रा तो जोडा है । जिदगानी मे छिया तावडो चालती रेवे । अबे दुख है तो पछे मुख ई आसी । धीरज राख । थारी पीहर कठे है ?

"पीहर ? कठे तो पीहर नै कठे सासरी । अबे सब ठीक है । अठे सोझ रे कोई स्कूल मे चपडासन रो जगै खाली मुणी है । नीकरी कर नै पेट भराई कर सकू तो भगवान रो मरबानी ।"

म्हारै सरीर मे बुखार रो हारत बढण लागी ही । आठ्या घुळण लागी अर हाडका दुखण भाग्या । माथे रो नसा खटाक्-खटाक् करण लागी ।

"पतासी देख तो म्हारो सरीर थनै गरम लागे ?" गरम पाई पामो गरम है । आठ्या ई राती चुट होयरी । थाने तो बुखार आग्यो दीमै । पै सुय जावो बीराजी । वा म्हारो पकडचोडी पुणचो छोडती घोली अर अंग कानी सिरकगी । म्हु आग्याकारी टावर रो गळार्ई झट पग लम्मा वगनै सूयग्यो ।

म्हारी आठ्या माथे अणूतो भार हो । बुखार रो अगौर मे म्हारी आठ्या मोचीजण लागी । वो आपरी ह्वाली म्हारै सिलाह पै धरी । म्हनै लखायो जाणै घर रो प्रोळ मे पाटे माथे सूती हू । जीजी वनै बैठी म्हारी माथो दबाव रो है । वो रे ह्वाली रो सोतळता म्हारै तन-मन मे बस रो है । 'कदै ई आख उघडे, कदै ई बढ हुय जावै ।

रेल चाल रो है छुक् छुक • छुक्...छुक्, टेलिफोन रा बाभा दोडता-हाफता सारै छूटता जावै । दूर आभे मे अक वपातो बादली शान-शान'र डिब्बे मे देख जावै । नीद मे न जाणै कितरा टैनण सारै छूटग्या, मुमाकर चढता-उतरता रैया ।

अक बैनो म्हारै मूढा पै आय'र पडयो अर म्हारी तडा टूटी । डिब्बो खचखच काठो भरीजग्यो हो । हाका-दरवह इती नै थाना पडो बात नी मुणीज । मै हडबडाय'र उठग्यो । पतामी आपरी जगै माथे नी ही । बारै साक'र टेसन रो नाव बाच्यो तो टा पडो नै मोजन सारै रैयग्यो ।

म्हारी निजर हाथ रे पुणच पै पडो तो अचूभे मे पडग्यो । पुणच पै माथो रो लीरो बघ्योडी ही राखी रो शर्ई ।

“भाई साव, थोड़ी जगह देना।” अक् अपटूडेट लडकी बैठण नै जग माग री ही। म्है बारी बानी सिरक्’र बीनै बैठण नै जग देव दी।

म्हारो बुछार हलकी तौ पडग्यो ही, पण छुमारी हाल उतरा नी ही। मै बारी रै माथो टिकाव’र आख्या मीच ली।

इजण सीटी दीधी अर रेल होळै-होळै सिरक्ण लागी। थोड़ीक जेज म बा जाणै धम्म-धम्म बरती निरत वरण लागी, थोड़ीक ताल में बा छोरी होरा लेवण लागी अर माथो म्हारै घाघै पै टिकाव दियी। म्हनै बी री बेसरमी आछी नी लागी। मै घक्की देवता कँयो—“सीधी बैठ बाई। यू माथै बाई पडे ?” बा सभळ’र बैठगी पण रीस भरी निजरा मू म्हनै देखण लागी।

पण म्हनै यू लयायी जाणै म्हारो मरीर खासी हलकी होयग्यो हे अर म्हारो बुछार उतरग्यो हे।

